

HEJ!

Välkommen till ett arbetsmaterial som handlar om att vi har ett samiskt kulturarv även i Mellansverige. Det kanske vi först inte tänker på när vi tänker på samer. Det är lätt att tänka att samer bara finns i norra Sverige. Materialet berättar främst om landskapen Gästrikland, Hälsingland, Dalarna och Västmanland. Kanske kommer du från något av dessa landskap?

Ohtsedidh är ett ord på sydsamiska som betyder att söka eller att leta efter någonting. Kanske du kan söka efter spår av samer i din egen omgivning?

För att göra uppgifterna till det här elevmaterialet behöver du ta hjälp av webbsidan www.ohtsedidh.se. Klicka på **Läs mer**-rutan. Då kommer du till en faktasida uppdelat efter olika teman. I uppgifterna framgår det vilket tema som ger svar på uppgiften. Ibland behöver du ta hjälp av andra webbsidor men då framgår det i uppgiften.

Jobba gärna tillsammans med någon. Vissa uppgifter i arbetsmaterialet kommer att vara diskussionsfrågor. Diskutera och skriv ner något av det ni kommer fram till.



www.ohtsedidh.se

URFOLK & MINORITETER

Samer är ett av världens urfolk – men vad innebär egentligen det? Benämningen urfolk handlar inte om "vem som var först". Ett urfolk innebär en folkgrupp som bott i ett land eller i ett område redan innan det koloniserades och gränser mellan länder bestämdes. Det är också en grupp människor som har egen religion, egna språk och egna seder som skiljer sig från andra som bor runtomkring. Urfolken har genom historien förtryckts av andra folk. De har fått sina marker beslagtagna, de har tvångsförflyttats och deras kulturer har förminskats. Urfolk har historiska band med den miljö där de levt och använt marken.

Genom att bli utnämnt till urfolk har samerna egentligen inte fått fler eller andra rättigheter än alla andra människor i Sverige. De har fått samma rättigheter. Rätten att få bestämma över sitt eget språk, sin egen identitet, sina näringar och marker. Samerna är det enda utnämnda urfolket i Europa, men i hela världen finns urfolk i 90 olika länder.

Samerna är dessutom en nationell minoritet. Men vad är det att vara en minoritet, och vilka andra minoriteter finns i Sverige? På webbsidan minoritet.se kan du läsa mer och hitta vilka andra nationella minoriteter som finns i Sverige.

Tips!

Titta här www.minoritet.se/fragor-och-svar så kanske du hittar lättare!



- Skriv ner Sveriges fyra övriga nationella minoriteter här:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

[illegible]

Idag finns samer spridda över hela Mellansverige. Deras bakgrund kan vara väldigt olika. Några är ättlingar till de som kallas skogssamer, fiskesamer och sockenlappar. Andra efter fjällsamer som stannade kvar i Mellansverige när de varit på vinterbete här med sina renar. Ytterligare andra har flyttat hit från andra delar av det samiska området, kanske på grund av studier, arbete eller kärlek.

Många samer flyttade till Mellansverige under första delen av 1900-talet när industrin behövde många arbetare. Eftersom det har funnits en vilja att smälta in har det för många varit svårt att behålla sin samiska identitet och sitt språk.

- Men vem är same? Läs igenom **Läs mer / Samer idag** – vad står det där om vem som är same?

När vi ser tillbaka i historien har det funnits flera olika samiska befolkningsgrupper i Mellansverige. och de har haft lite olika sätt att försörja sig på. Samer och övrig befolkning har haft täta kontakter och mötts i olika ärenden även om samerna, oavsett försörjning och levnadssätt, har haft en egen identitet och språk som skiljt sig från övrig befolkning.

- I **Läs mer / Samer i historien** berättas om de olika samiska grupperna – vilka olika grupper var det och hur försörjde de sig?

HISTORISKA KÄLLOR

En historisk källa kan vara fotografier, en sparad tidning, sparade brev eller dagböcker. Det kan också vara böcker eller målade bilder. En historisk källa kan berätta om tiden den gjordes i och kan därför berätta en del om hur det var att leva då. Det är därför viktigt att det bevaras saker som brev, dagböcker och tidningar även från vår tid. Det finns arkiv som samlar tidningar, brev, dagböcker och handlingar från modern tid. Olika arkiv samlar på olika saker.

- Finns det ett arkiv nära där du bor? Leta efter det närmaste arkivet där du bor. Gå in på arkivets hemsida och titta om det står vad just det arkivet samlar på.

Närmaste arkivet för mig är:

Det arkivet samlar på:





Foto: Olof Thufvesson, Dalarnas museums bildarkiv

Det här är ett fotografi från arkivet på Dalarnas museum. Vad kan ett fotografi berätta?

- Titta noga på bilden och skriv ner allt vad du tänker att fotografiet berättar, allt du får veta genom det. Till exempel när du tror att bilden är tagen, och varför du tror det. Vad bilden får dig att känna. Vad du ser på bilden och vad som händer. Vilka människorna kan vara och hur tror du att de känner sig.



I **Veta mer / Sockenlappar** kan du läsa om hur samer som levde i Mellansverige under 1600- och 1700-talet blev tvingade att flytta till norra Sverige. Kungen och myndigheterna tyckte att samerna var svåra att ha kontroll över eftersom de inte var bofasta som bönderna var. Myndigheterna ville inte ha en grupp som flyttade omkring mer än andra. Under 1700-talet skickade därför dåvarande kungen Fredrik I ut ett beslut om att alla samer skulle tvingas att flytta från Mellansverige. De skulle tvingas att flytta till det som kallades Lappmarkerna, eftersom det var där kungen hade bestämt sig för att de hörde hemma.

Några samer i närheten av Sundborn, i Dalarna, skrev då brev till kungen för att be om att få stanna där de själva var födda och där även deras föräldrar var födda. Breven finns idag bevarade på Riksarkivet, som har skannat av breven från år 1730. Du kan hitta dem under **För skolan / Åk 7-9 / Arkivmaterial**

Försök att se om du själv kan läsa vad det står i breven. Kan du hitta något eller några ord du kan tyda och läsa? Det är svårt att läsa handstilar från 1700-talet eftersom många förr skrev väldigt snirkligt. Det var heller inte lika viktigt med stavningen på den här tiden. Man skrev ofta lite som man tyckte orden lät, och det gör det ju inte lättare att tyda gamla brev när många stavar ord på lite olika sätt. Det finns renskrivningar av breven. När ett handskrivet brev skrivs av till en mer lättläst text kallas det för att texten transkriberas. Men även renskrivningen är svår att läsa. Många ord är svåra att förstå och används inte så ofta idag.

- Skriv ner fyra ord som du tycker är svåra att förstå i renskrivningen av något av breven och försök ta reda på vad de betyder

1. _____ betyder _____
2. _____ betyder _____
3. _____ betyder _____
4. _____ betyder _____

I brevet från samerna till kungen kan vi förstå att präster läste upp kungens beslut i kyrkan. Det var vanligt att präster i kyrkan läste upp meddelanden från kungen. På 1700-talet var det dyrt med tidningar och inte många hade råd med det. Därför var kyrkan många gånger den viktigaste nyhetskanalen för människorna.

I ett av breven som samerna skrev står det:

”En för Eders Kongl. Majts höga och rättfärdiga domstohl, understå wÿ oss fattige och huswilla menniskior i allerdiupaste underdånighet att underfalla med lika underdånig bön och begiäran, det tächtes af Kongl. Nåd och gunnst höra sig denna wår Böneskrift föreläsas, huruledes för någon tid blifwit publicerat i Predickstohlarne i stoora Kopparbergs höfdingedöme, det wÿ usle och af wärlden helt förachtade Lappmän skohla ifrån denna orten med wåra hustrur och Barn afskaffas och til Lappmarcken försändas, hwarest wÿ aldrig varit hafwa, fast mindre någon ägnedomb derstädes äga, icke heller kunna wÿ sen, uti wår Elendighet och stoora enfaldighet: att wÿ derstädes kunna försörja och ernära oss , utan blefwo satte å sådant sätth i det stånd, så som de, hwilka til spillo gifne wara;...”

Översätter vi det till dagens svenska blir det ungefär så här:

”För er Kungliga Majestäts höga och rättvisa domstol vågar vi oss fattiga människor utan bostäder i allra djupaste ödmjukhet med lika mycket bön som begäran, att kungen hör vår bön. Eftersom präster har läst kungens begäran i kyrkor i stora Kopparbergs höfdingdöme att vi usla och av världen helt föraktade lappmän måste skickas iväg från den här orten tillsammans med våra fruar och barn, till Lappmarken, en plats vi aldrig varit på och där vi heller inget äger. Därför kommer vi inte i vår eländighet och stora enfaldighet att kunna försörja oss och livnära oss där, utan vi kommer om beslutet genomförs, utan att vara till nytta för någon att gå under.”



Genom brevet kan vi förstå att Kung Fredrik I hade skrivit väldigt nervärderande om samerna i meddelandet som prästen hade läst upp i kyrkan. Ett syfte med det kan ha varit att förminska dem för att få samerna att känna sig mindre värda. Ett annat syfte kan ha varit att få andra människor att tycka samerna vara mindre värda. Detta för att kunna göra sig av med samerna som kungen tyckte var besvärliga - utan att den övriga befolkningen skulle protestera. När någon sprider saker som inte stämmer för att påverka många människors åsikter och värderingar kallas det för propaganda.

Alla former av propaganda har som syfte att påverka människors känslor och tankar i en viss riktning, och det kan vara i både positiv och negativ riktning. Det är vanligt att propaganda används i krig och konflikter för att smutskasta och avhumanisera motståndaren. Att göra motståndaren mindre värd. Forum för levande historia har gjort ett arbetsmaterial om propaganda, bland annat två filmer. En film där forskare förklarar vad propaganda är och en om hur vi själva kan hantera den information vi ser och hör och hur det påverkar oss.

- Använd din dator eller platta och titta på de två filmerna här www.levandehistoria.se/utställningar/propaganda/for-och-efterarbetsmaterial-for-skolklasser



Idag behöver vi inte gå till kyrkan för att få nyheter som människor gjorde på 1700-talet, utan nyheterna rasar över oss från alla håll. Vi ser och hör saker i radio och på TV, men framförallt när vi är ute på webben. När det gällde meddelandet från kungen var det lätt att förstå vem det var som ville något, vem som var avsändaren. Men det är inte alltid lika lätt idag. Vem står bakom nyheterna vi möter, och vad är syftet med nyheten? Är det en rättvis nyhetsrapportering eller är det någon som vill sprida nedsättande saker om någon eller några genom nyhetsmediet?

- Diskutera med någon i klassen om ni mött nyheter som velat svärta ner personer? Skriv ner det ni kommer fram till.

- Skolverket har tagit fram en checklista **Kolla källan**. Titta på den och diskutera med en kompis hur ni gör när ni hittar och läser något på nätet.

www.skolverket.se/publikationsserier/informationmaterial/2018/checklista-for-kallkritik-reviderad-2018?id=3925



- Om du och din släkt helt plötsligt inte fick bo kvar på den plats ni var födda och rotade på utan blev tvingade att flytta, skulle ni säkert ha försökt att protestera. Samer på 1700-talet skrev brev till kungen för att protestera mot beslutet. Idag skulle vi kanske inte skriva brev till kungen för att protestera mot en stor orättvisa. På vilka sätt skulle vi kunna protestera idag?

- Om du skulle ha demonstrerat för att få stanna på den plats du är född - hur skulle ditt demonstrationsplakat då ha sett ut? Skriv ner vad som skulle stå på ditt demonstrationsplakat.

SPÅREN I LANDSKAPET

Tidigare bodde samer i kåtor. Att göra så liten påverkan som möjligt i naturen har varit en del av den samiska kulturen. Det gör att efter 50 eller 100 år finns nästan inga spår kvar i naturen av en kåta eller av samerna som bodde där. I vårt samhälle idag när kostnader och produktionsvinster har blivit viktigare än vilka spår och avtryck vi lämnar efter oss i naturen lämnar vi stora sopberg och massor med saker som naturen inte kan bryta ner av sig självt.

- Fixa en debatt i klassen! Några av er får argumentera för att producera billiga saker oavsett vilka spår det lämnar efter sig i vår miljö. Det kan till exempel gälla kläder och skor, hygienprodukter eller möbler.

Några andra är för att använda naturligare material som är snällare för naturen och vår miljö men till högre produktionskostnad och därmed högre kostnad för konsumenten.

Man behöver egentligen inte tycka som det man debatterar för, utan det viktiga är att hitta argument till varför man skulle kunna tycka så. Vilka argument har ni? Varför är det bra med mer naturliga material? Varför är det bra att kunna erbjuda billigare produkter? I en debatt är det viktigt att låta alla prata klart och inte avbryta. Det är viktigt att respektera allas åsikter även om de skiljer sig från dina egna! Utse en av er eller er lärare till att vara en debattledare.



BLI EN FÖRSKARE – HITTA SPÅR I DIN HEMBYGD

I **Läs mer / Spåren i landskapet** kan du läsa att det inte gjorts så många inventeringar efter samiska lämningar. När arkeologer inventerar går de ut i landskapet och letar efter fornlämningar som ännu inte hittats. Fornlämningar är spår efter människors aktiviteter som tillkommit före år 1950 och som inte längre används. Fornlämningar är skyddade enligt lag. När arkeologer hittar nya fornlämningar hamnar informationen om dem i en databas. Därför kan du själv se om det finns fornlämningar i närheten där du bor.

Men spåren och fornlämningar efter samer har många gånger inte hittats, eftersom de är så otydliga och svåra att upptäcka. Därför är risken stor att spåren kommer att försvinna på grund av väg- och husbyggen eller av stora skogsmaskiner. Det är viktigt att fler inventeringar görs innan spåren, och kunskapen, helt försvinner.

- Gå in på Forsök app.raa.se/open/fornsok/ och leta efter fornlämningar nära huset där du bor eller nära din skola. Skriv upp två fornlämningar du tycker verkar spännande och berätta om dem här:



1. _____

2. _____

- Leta på kartor efter ortnamn eller vägnamn som har något med samer att göra i och kring ditt samhälle. I Läs mer om Ortnamn ser du vad du ska titta efter. Skriv upp om du hittar något. På Lantmäteriet.se kan du hitta både nya och historiska kartor ända tillbaka till 1600-tal.

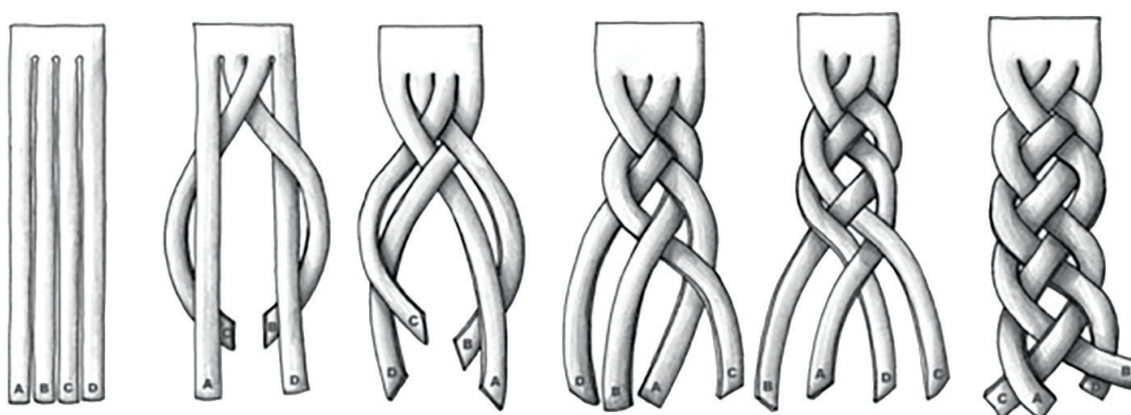
HANTVERK & SLÖJD

I **Läs mer/ Hantverk och slöjd** berättas om många samers hantverksskicklighet. Bland annat var det något som gjorde samerna så uppskattade av bönderna vid Sundborn på 1700-talet att de protesterade mot tvångsförflyttningen. Material som samer använt till sitt hantverk är rötter från gran, björk och tall, renhorn och skinn. Andra bra hantverksmateriel från naturen är barken på björken, som kallas näver. Av näver går det att tillverka ryggsäckar, askar och korgar. Idag får vi inte plocka bark från björkar hur som helst eftersom det kan skada trädet. Men du kan ändå försöka att fläta en näverask - av returpapper!

- Gå in på sidan hemslojden.org/2020/03/slojdtips-flata-en-korg/ och följ instruktionerna. Det går att använda gamla reklamblad eller papperspåsar. Det kan vara bra att låna några klädnypor för att ha under tillverkningen. Lycka till!



- Verkar det svårt? Då kan det kan vara lite lättare att fläta ett band. Bandflätning är en del av samernas textila hantverk. Flätning är en mycket gammal teknik. Flätade band användes till att knyta ihop koltens halsöppning, till skoband, påsar och säckar. För att fläta band behövs bara fingrarna och du ser på bilden hur du ska göra.



Men vill du göra det lite mer utmanande kan du fläta ett band med hjälp av en liten tråklyka. För att fläta band med tråklyka, se instruktionen i extrauppgift 2.

BRA JOBBAT!

Vilket bra jobb du har gjort som tagit dig igenom det här arbetsmaterialet! Nu kan du massor om samer i Mellansverige. Nu kan du testa dina kunskaper och göra ett kunskapsquiz på hemsidan.



EXTRAUPPGIFT 1: DEMONSTRATIONSPLAKAT

Har du någon orättvisa du vill demonstrera emot? Då kan du enkelt tillverka ett eget demonstrationsplakat.

Du behöver!

1. En bit kartong
2. En sax
3. Tjocka tuschpennor eller målarfärg & pensel
4. En pinne och något att fästa pinnen vid kartongbiten – tex kraftig tejp eller kanske buntband som du sticker in i förgjorda hål på plakatet och spänner åt kring pinnen.

Hur gör du?

1. Bestäm dig för vad du vill demonstrera om
2. Kom på ett bra slagord eller budskap för ditt plakat
3. Klipp ut en tillräcklig stor kartongbit
4. Skriv ditt slagord med penna eller pensel på kartongbiten
5. Fäst pinnen vid plakatet med kraftig tejp



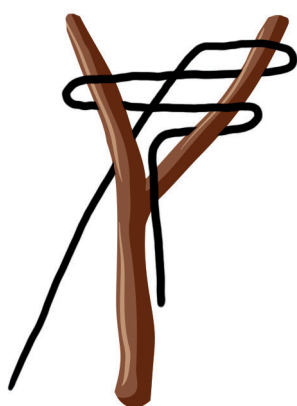
EXTRAUPPGIFT 2: FLÄTA MED EN GRENKLYKA

Det är lite mer utmanande att fläta ett band med hjälp av en liten tråklyka.

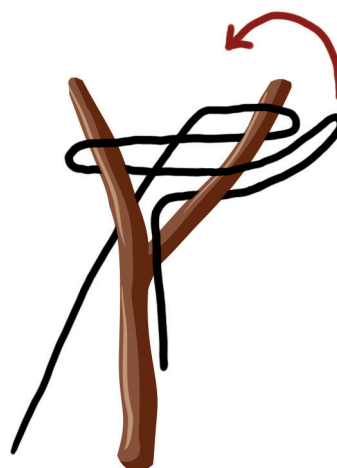
Se instruktion hur du gör på
www.youtube.com/watch?v=7BPO98fO3ns

Tänk på att inte bryta en gren från ett träd om du ska fixa en tråklyka.

Ta en gren som redan ligger på marken!

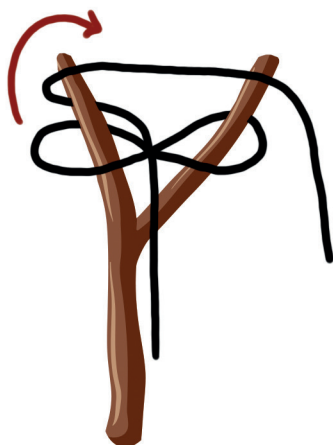


1. Linda garnet som på bilden ovan.

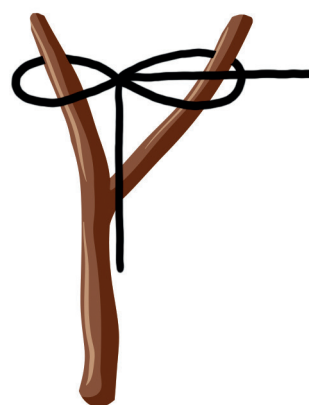


2. Lyft över den undre öglan.

3. Vrid gaffeln ett helt varv medsols så att garnet kommer att ligga ovanför öglan på vänstra benet.



4. Lyft över öglan.



5. Spänn åt genom att dra garnet åt höger.

6. Vrid gaffeln ett halv varv medsols. Upprepa moment 4 och 5.

*Detta pedagogiska material är producerat inom projektet **Ohtsedidh – samiska kulturyttringar i Mellansverige**. Projektet har varit ett treårigt samarbetsprojekt mellan Dalarnas museum, Stiftelsen Gaaltije, Sydsamisk kulturcentrum, Läns museet Gävleborg och Västmanlands läns museum. Projektet har ett nära samarbete med Idre sameby. Utöver de ingående parterna finansieras projektet av Kulturrådet, Region Dalarna, Region Gävleborg, Region Västmanland och Sametinget.*

